

JOSEF ČEŠKA

K ZÁKAZŮM KASTRACE OTROKŮ V 1. STOLETÍ N. L.

Mezi zákony omezujícími poněkud pravomoc římského *pater familias* se připomíná zpravidla také zákaz kastrovat otroky.¹ Na sklonku republiky a v prvním století principátu stát kastraci nezakazoval, a pokud byla prováděna se souhlasem člověka kleštěného nebo se souhlasem jeho pána, zákon ji nestíhal. „Avšak Domitianus ji i za takového souhlasu jak pro svobodné lidi, tak pro otroky v celém rozsahu říše zakázal, a při tom zůstalo.“ Tak o té věci píše Th. Mommsen;² jen ještě v poznámce dodává, že ten zákaz opakovali Nerva a Hadrianus a že byl zostřen za Constantina a Iustiniana.³

Tento výklad se, pokud vím, dodnes přijímá beze změny. Je totiž dosti literárních pramenů, které dosvědčují Domitianův zákaz,⁴ a o jeho prvenství lze soudit nejen *ex silentio*, nýbrž plyne to i ze slov Statiových,⁵ i z výkladu pozdějších historiků. Ammianus Marcellinus, když píše o nepřirozených zálibách Constantiovců, podotýká, že již Domitianus, „ačkoli byl nepodobný svému otci a bratrovi a poskvřnil památku svého jména nenapravitelným prokletím, přece ji proslavil obecně přijímaným zákonem, jímž s hrozbami (*minaciter*) zakázal všem v hranicích římského zákonodárství vyklešťovat chlapce“.⁶ Také o Cassia Diona se tu můžeme opřít, neboť tento autor, nenacházející jiného vysvětlení, dává za pravdu klepu, že prý Domitianus, ačkoli sám byl poután láskou ke kleštěnci Earinovi, vydal zákaz kastrace jen proto, že jeho bratr Titus měl v enuších velkou zálibu.⁷ A Domitianus prý dělal všechno proti zásadám svého otce a bratra.⁸ Zřejmě tedy před Domitianem takový zákaz nebyl, a Domitianovi političtí nepřátelé, vidouce v něm jen jeden z jeho vrtochů, domnívali se, že jeho platnost končí s Domitianovou smrtí. O tom svědčí ostatně zčásti také to, že Nerva musil zákaz kastrace opakovat.⁹

Také v Digestech máme doklady o zákazech kastrace, které byly vydány před reskriptem Hadrianovým,¹⁰ a v jednom tom dokladu máme oporu pro přesné datování. Čteme tu: *Is, qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex senatus consulto, quod Neratio Prisco et Annio Vero consultibus factum est.*¹¹ Ovšem tento konsulát nebylo lze až doposud datovat. Th. Mommsen a P. Krüger jej kladli, arci s rozpaky, do r. 83,¹² H. Dessau dává přednost roku 87,¹³ ale později se od pokusů přesně ten konsulát datovat raději upustilo; stále se však vycházelo z předpokladu, že je třeba zařazovat ono *senatus consultum* do vlády Domitianovy.¹⁴

Avšak nové zlomky ostijských fastů vnesly do datování zákazu, jenž byl vydán v době, kdy byli *consules suffecti* L. Neratius Priscus a M. Annii Verus, poněkud jiné světlo, neboť ten konsulát je tu položen do roku 97,¹⁵ tedy do vlády Nervovy. A tím je vlastně již dokázáno, že není správné, nebere-li se Nervův zákaz za historické vědě vůbec v úvahu.¹⁶ Kdyby totiž bylo šlo jen o pouhé opakování Domitianova zákazu, sotva by asi citoval právník Venuleius

Saturninus právě zákaz Nervův, zvláště když uvážíme, že zákaz Domitianův byl vždy v pramenech častěji připomínán.

Kdežto při zákazu Domitianově zdůrazňují současné prameny nejčastěji to, že již otroci nemusí mít obavu o své mužství, které jim mohl dříve jejich pán odnit, kdykoli se mu zachtělo,¹⁷ byl za Hadriana trestán smrtí i ten člověk *qui se sponte excidendum praebuit*. Nevíme sice, jaký mezičlánek tu tvořil zákaz Nervův, ale sotva můžeme předpokládat, že byly zákazy kastrace v Římě vydávány tak často — t. j. za Domitiana, Nery a Hadriana — jen proto, že upadly vždy v zapomenutí, třeba se ani v pozdější době zákony kastrace v římské říši nikdy docela nedodržovaly.¹⁸ Přitom je arci nepochybné, že byla konfiskace poloviny majetku jakožto trest za přestoupení zákazu kastrace vyhlášena za Nery. Ten trest byl nižší, než jaký platil po reskriptu Hadrianově, v němž se hrozilo vinníku — otroku i svobodnému člověku — trestem smrti, a jen vyšší občanské vrstvy (*honestiores*) byly z toho trestu vyňaty; *honestiores* měli být totiž po konfiskaci majetku deportováni na ostrov.¹⁹ To ovšem, zda byl trest obsažený v zákonu Nervově přísnější nebo mírnější, než bylo *minaciter* ustanoveno v zákonu Domitianově, zůstává nevyjasněno. Ale ať tak či onak, jde o trest velmi přísný, uvážíme-li, že nikdy nebylo zakázáno dovážet eunuchy do římské říše z ciziny²⁰ a že byli kleštěnci na římském otrokářském trhu vždy vysoce ceněni.²¹

Příčiny, které vedly k vydání těchto zákonů, nemáme sice nikde v pramenech udány, ale nemalou úlohu mělo mezi jiným, jak se zdá, samo složení římské otrocké třídy. Tehdy měli mezi otroky převahu *vernae*, t. j. ti, kdož se v otroctví již narodili; a jestliže v té době odměňovali *patres familias* otrokyně, které měly více dětí, úlevami v práci a dokonce i svobodou²² přispěl stát ke zvýšení populace otroků aspoň zákony, které mimo svou přímou působnost zbavovaly také otrokyně strachu, že mohou být jejich synkové mrzačeni.²³

POZNÁMKY

¹ Srov. W. L. Westermann, PWRE, Suppl. VI, s. v. Sklaverei, sl. 1042 n., a The slave systems of Greek and Roman antiquity, Philadelphia 1955, str. 114.

² Th. Mommsen, Römisches Strafrecht, Leipzig 1899, str. 637.

³ Tamtéž, pozn. 5.

⁴ *Martial*. II 60; VI 2; IX 6. 8; *Sueton*. Domit. 7,1; *Statius*, *Silvae* IV 3, 13—15; III 4, 74—77; *Filostrat*. Apoll. VI 42; *Cass. Dio* LXVII 2, 3; *Ammian. Marcell*. XVIII 4, 5.

⁵ *Statius*, *Silvae* III 4, 74 n. . . *nunc frangere sexum atque hominem mutare nefas* . . .

⁶ *Ammian. Marcell*. XVIII 4, 5.

⁷ *Cass. Dio* LXVII 2, 3.

⁸ *Cass. Dio* LXVIII 2, 1 n.

⁹ *Cass. Dio* LXVIII 2, 4.

¹⁰ Dig. XLVIII 8, 4, 2 (Ulpian.) Idem divus Hadrianus rescripsit: „Constitutum quidem est, ne spadones fierent, eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliae legis poena teneri eorumque bona merito fisco meo vindicari, sed et in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: et qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tamquam lege Cornelia teneantur, pronuntiandum esse. Plane si ipsi, qui hanc iniuriam passi sunt, proclamaverint, audire eos praeses provinciae debet, qui virilitatem amiserunt: nemo enim liberum servumve invitum sinentemve castrare debet, neve quis se sponte castrandum praebere debet. At si quis adversum edictum meum fecerit,

medico quidem, qui exciderit, capitale erit, item ipsi qui se sponte excidendum praebuit.“ — Srov. též *Paul. Sent.* V 23, 13.

¹¹ *Dig. XLVIII* 8, 6 (Venuleius).

¹² *Corpus iuris civilis*, ed. 24, Berlin 1922, vol. I, str. 853.

¹³ *Prosopographia imperii Romani*, II (ed. Dessau), 402, č. 46. — Cituji podle *W. Liebenama*, *Fasti consulares imperii Romani*, Bonn 1909, str. 60.

¹⁴ Srov. též *Hitzig*, *PWRE*, III, s. v. *Castratio*, sl. 1772, a *W. Liebenam* na uv. místě.

¹⁵ *A. Degrassi*, *I fasti consolari dell'impero romano*, Roma 1952, str. 288 (aggiunte); *L. Vidman*, *Fasti Ostienses* (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 67, seš. 6), Praha 1957, str. 17 a 50 n.

¹⁶ Srov. na př. *W. Schubart*, *Galli und Spadones im Gnomon des Idios Logos*. *Aegyptus*, roč. XIV, 1934 (XII), str. 91, a *W. L. Westermann*, *PWRE*, Suppl. VI, s. v. *Sklaverei*, sl. 1042 n.

¹⁷ *Martial* II 60 *Uxorem armati futuis, puer Hylle, tribuni. | Supplicium tantum num puerile times? | Vae tibi, dum ludis, castrabere. Iam mihi dices! „Non licet hoc.“ Quid? tu quod facis, Hylle, licet? — Staius*, *Silvae* IV 3, 13—15 *quis fortem vetat interire sexum | et censor prohibet mares adultos | pulchrae supplicium timere formae; srov. též III* 4, 74—77.

¹⁸ Srov. *Cass. Dio LXXV* 14; *Ammian. Marcell.* XVIII 4.

¹⁹ Srov. *Paul. Sent.* V 23, 13 *Qui hominem invitum libidinis aut promercii causa castravit castrandumve curavit, sive is servus sive liber sit, capite punietur, honestiores publicatis bonis in insulam deportantur.*

²⁰ *Cod. Iust.* IV 42, 2, 1 *Barbarae autem gentis eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos cunctis negotiatoribus vel quibuscumque aliis emendi in commerciis et vendendi ubi voluerint tribuimus facultatem.*

²¹ Srov. *Plin.* *Nat. hist.* VII 129 a *Cod. Iust.* VI 43, 3, 1.

²² *Colum.* I 8, 19 *Feminis quoque fecundioribus, quarum in sobole certus numerus honorari debet, otium nonnumquam, et libertatem dedimus, cum complures natos educassent. Nam cui tres erant filii, vacatio, cui plures, libertas quoque contingebat.*

²³ *Staius*, *Silvae* III 4, 74—77. . . *nunc frangere sexum | atque hominem mutare nefas gavisaque solos | quos genuit natura videt, nec lege sinistra | ferre timent famulae natorum pondera matres.*

О ЗАПРЕЩЕНИЯХ КАСТРАЦИИ РАБОВ В 1 В. Н. Э.

В 1. в. н. э. дважды было издано запрещение кастрации, впервые при Домициане, и вторично при Нерве. О первом запрещении имеются довольно многочисленные известия, тогда как о втором до настоящего времени было известно только из одного упоминания Кассия Диона (LXVIII 2,4).

Однако, новая датировка консульства Л. Нерация Приска и М. Анния Вера, при котором было издано *senatus consultum* упоминаемое в Дигестах (XLVIII 8,6), до 97 г., свидетельствует о том, что запрещение Нервы не было лишь повторением запрещения Домициана. В запрещениях кастрировать рабов правильно усматривается постановление имеющее целью облегчить участь рабов; повидимому, эти запрещения способствовали также увеличению притока рабов и при этом рабыни уже не должны были опасаться, что их сыновья будут искалечены.

Перевела: Е. Пухлякова

ZU DEN VERBOTEN DER SKLAVENKASTRATION

Im 1. Jahrhundert n. d. Z. wurde zweimal das Verbot der Kastration erlassen, und zwar während der Regierungszeit der Kaiser Domitian und Nerva. Das erste Verbot wird in den Quellen häufig erwähnt, das zweite hingegen war bisher nur aus einer einzigen Angabe des Cassius Dio (LXVIII 2, 4) bekannt. Die neue Da-

tierung des Konsulats des L. Neratius Priscus und des M. Annius Verus — damals wurde das in den Digesta (XLVIII 8, 6) erwähnte senatus consultum veröffentlicht — in das Jahr 97 ist ein Beweis dafür, daß Nervas Verbot keinesfalls als bloße Wiederholung des früheren Verbotes zu betrachten ist. Die Kastrationsverbote kann man mit Recht als Milderung des Sklavenloses ansehen; diese Verbote sollten auch die Vermehrung von Sklaven zur Folge haben und dabei hatten die Sklavinnen die Verkrüppelung ihrer Söhne nicht mehr zu befürchten.

J. Č.